Il-Kult ta' Santa Marija f'Ħal Qormi tul l-aħħar sitt sekli

minn Dr. Joseph F. Grima

Id-devozzjoni lejn Tlugħ il-Madonna fis-Sema, jew Santa Marija kif nafuha popolarment, hi qadima ħafna fil-gżejjer Maltin. Hi ħaġa żgura li kienet devozzjoni li tgawdi popolarità għall-ħabta tas-sena 1400, popolarità riflessa fil-visti pastorali tal-isqfijiet Maltin sa tmiem is-seklu tmintax, li kitbu li f'Malta kien hawn madwar 92 knisja u kappelli dedikati lil Santa Marija. F'Ħal Qormi kien hemm għaxar kappelli ddedikati lilha iżda m'hemmx – fil-preżent – artal dedikat lil Santa Marija f'ebda waħda miż-żewġ knejjes parrokkjali għalkemm jeżisti kwadru ta' l-Assunta fil-Mużew Parrokkjali tal-Parroċċa San Ġorġ, xogħol anonimu tas-seklu tmintax li kien għotja tal-familja Galea-Testaferrata.

• Fratellanza

Min-naħa l-oħra rridu ngħidu li fl-1502 tissemma' fratellanza ta' Santa Marija f'Ħal Qormi f'testment li fih it-testatur Franquinu Xeberras ħallielha uqija (biċċa flus) għaż-żwieġ ta' tfajla fqira. Iżda din il-fratellanza ma terġax tissemma', lanqas fil-vista pastorali tad-delegat apostoliku Monsinjur Pietro Dusina fl-1575, u għalhekk x'aktarx li kienet spiċċat fix-xejn.

• Artal

Fil-knisja parrokkjali ta' San Ġorġ darba kien hemm artal ta' Santa Marija. Għall-ħabta ta' l-1634, Marjanu Axisa u martu Katarina għamlu fondazzjoni għal dan l-artal. Iżda ma kellux ħajja twila għax id-dedikazzjoni tiegħu kienet diġa' nbidlet sentejn wara. Il-venerazzjoni qormija aktar tidher fid-diversi kappelli mxerrdin fil-limiti parrokkjali. Ħamsa minnhom għadhom jeżistu, tlieta f'Ħal Qormi u tnejn oħra f'parroċċi oħrajn li darba kienu parti mil-limiti qormin..

• Knisja Tal-Ħlas

Bla ebda dubju, l-aktar kappella magħrufa minnhom f'Malta hi dik tal-Madonna tal-Ħlas li kienet inbniet mill-ġdid mit-Teżorier ta' l-Ordni ta' San Ġwann, Fra Kristofru de Mungudrin, li wkoll għaniha b'pittura titulari mpittra fuq l-injam u li llum tinsab fil-mużew parrokkjali. Din il-knisja kienet diġa' tgawdi popolarità mal-Maltin f'dak iż-żmien imbiegħed tas-seklu sittax u fl-1633 inħass il-bżonn li titkabbar. F'xi sena lejn l-1693, il-knisja nbniet mill-ġdid fl-istess post fuq il-pjanti tal-magħruf perit Malti Lorenzo Gafa' li jingħad li bnieha bla ħlas bħala ringrazzjament talli rnexxietlu l-koppla tal-knisja parrokkjali ta' San Ġorġ fl-1684 li ma ġratilhiex ħsara fit-terremot tal-1693. Il-knisja l-qadima ma ħattewhiex iżda saret is-sagristija tal-knisja l-ġdida u għadha hekk sallum.

Fl-1736 inbidel il-kwadru titulari ma' ieħor li nġieb minn Ruma, almenu hekk hemm fil-vista pastorali tal-1736. Ta' min iżid li kien hawn min attribwieh, bla ebda bażi soda, lill-magħruf pittur Malti Francesco Zahra (1710-73). Fis-sagristija għad baqa' xi ftit mill-ħafna kwadri votivi ppreżentati lil dan is-santwarju u li jixhdu l-popolarità tiegħu, l-aktar dawk li talbu – u hekk għadhom jagħmlu – l-interċessjoni tal-Madonna għall-ħlas feliċi tat-trabi tagħhom, li l-preżentazzjoni tagħhom għadha ssir sallum. Ħdejn il-knisja, hemm statwa sabiħa tal-ġebel fuq pedistall, xogħol ta' Ċensu Decandia fl-1867.

• Kappelli li m'Għadhomx Jeżistu

F'Ħal Qormi kienu jeżistu diversi kappelli li llum m'għadniex narawhom aktar. Fl-aħħar snin tas-seklu sittax, skond il-vista pastorali tal-1588, Dun Pietru Cassia bena kappella dedikata lil Santa Marija fiċ-ċimiterju tal-knisja parrokkjali li kienet magħrufa bħala Ta' Staino (jew Stagno) li ġiet magħluqa fl-1656. Kappella oħra simili kienet ħdejn il-Knisja tal-Vitorja fil-parti l-aktar għolja tar-raħal. Fl-1575, ċertu Ġorġ Ciantar kien jieħu ħsieb li ssir il-festa. Fl-1656, dil-knisja, flimkien ma tliet kappelli oħra mibnijin ħdejn xulxin fl-istess lok, ġiet dekonsagrata u flokha, biex tibqa' mfakkra, sar artal fil-knisja tal-Vitorja, fuq in-naħa tax-xellug. Fil-fatt, biex ikomplu jitfakkru dawn l-erba' kappelli, tellgħu kolonna b'salib fuqha fil-pjazza tal-Vitorja. Il-knisja tal-Vitorja stess qabel kienet dedikata lil Santa Marija iżda nbidlet id-dedikazzjoni tagħha għall-ħabta tal-1588.

Fir-raħal innifsu kien hemm żewġ kappelli oħra li ssemmew fil-vista pastorali ta' Dusina fl-1575 u li diġa' rreferejna għaliha. Waħda jingħad li kienet ħdejn id-dar tal-kappillan u ngħalqet fl-1643 fil-waqt li l-oħra kienet qrib fejn hemm il-knisja parrokkjali ta' San Ġorġ u nħattet fl-1585 biex is-sit u l-ġebel intużaw għall-knisja parrokkjali l-ġdida – jiġifieri dik preżenti – li kienet bdiet tiela fl-1584.

• Kappelli fil-Kampanja

Fil-kampanja li kienet fil-limiti parrokkjali qormin, kien hemm ukoll tliet kappelli dedikati lil Santa Marija. Kappella fl-Imrieħel issemmiet biss fl-1575 meta nkiteb li r-rettur tagħha kien Dun Leonardu Abela, li maż-żmien sar prelat magħruf. Iżda qatt iżjed ma reġgħet issemiet din il-kappella fil-visti pastorali. Iż-żewġ kappelli l-oħrajn, li dak iż-żmien kienu fil-kampanja, kienu Ta' Ċeppuna fil-Marsa u Tas-Samra (jew Atoċja) fil-Ħamrun li llum jagħmlu parti minn parroċċi oħrajn.

Ta' Atoċja ħadet post kappella oħra li qabel kienet dedikata lil San Nikola u li kienu farrkuha t-Torok tul l-Assedju l-Kbir ta' l-1565. Qabel is-sena 1615, kien reġa' bnieha mill-gdid Albano Falson mill-Belt u fl-1634 tqiegħdet fiha kopja tal-pittura tal-Madonna ta' Atocja mill-miżżewġin Ġużeppi u Isabella Casauri mill-Birgu li bnew mill-ġdid jew kabbru din il-knisja. Dawn kienu jgħixu qishom eremiti ħdejn il-kappella u, wara mewthom, indifnu fiha. B'dan il-mod ħadet isimha din il-knisja, magħrufa wkoll bħala Tas-Samra minħabba l-kulur samrani tal-karnaġġjon tal-Madonna. Jidher li t-titlu tal-Madonna ta' Atoċja (minn Atocha) kien daħal fil-vista pastorali ta' l-1631 minflok it-titlu originali li kien Madonna ta' Guadaloupe. Din il-kappella bdied tgawdi devozzjoni mill-ewwel u, fl-1643, l-istess Isabella Casauri fundat benefizzju ekklesjastiku fiha. Fl-1768 inbidlet il-pittura tat-titular. Din il-knisja kienet ħafna għal qalb San Ġorġ Preca li ta ħafna servizz reliġjuż fiha.

Santa Marija ta' Ċeppuna, li qegħda f'nofs l-isports complex tal-Marsa Sports Club, hi antika ħafna tant li, meta l-Gran Mastru l'Isle Adam miet fir-Rabat fl-1534, il-ġisem tiegħu ħaduh lura għad-difna fil-Forti Sant'Anġlu iżda nħass il-bżonn li jħalluh għal-lejl f'din il-kappella.

• Kappelli Eżistenti f'Ħal Qormi

L-aħħar żewġ kappelli dedikati lil Santa Marija li ser ngħidu xi ħaġa dwarhom għadhom jeżistu sallum iżda t-tnejn għandhom oriġini antiki ħafna. L-ewwel darba li ssemmew kien fil-vista pastorali li wettaq Monsinjur Pietro Dusina fl-1575.

Il-kappella ta' Santa Marija ta' Qrejqċa fl-1575 kienet ħdejn id-dar ta' ċertu Nikola Mallia u kienet nieqsa minn kollox, inkluż paviment. Mark Antonio Cassia kellu xi artijiet li mir-renti tagħhom kien marbut jagħmel l-għasar u quddiesa nhar il-festa. Dusina ordna li jsiru t-tiswijiet neċessarji inkluzi l-bibien. F'xi żmien qabel l-1653, il-kappella ġiet restawrata, jew reġgħet inbniet mill-gdid, mill-Baruni Giacinto Cassia. Fl-1615 kellha renta ta' 25 skud minn għalqa magħrufa bħala ta' Ximesi li, wara li minnhom kienu jitħallsu l-ispejjes tal-festa, il-bqija kienu jingħataw lill-fqar. Fl-1773, imdendlin mal-ħitan tal-ġnub tagħha, kien hemm sitt pitturi li kienu juru l-avvenimenti ewlenin fil-ħajja tal-Madonna. Bħalissa l-kappella hi fi stat ħażin, iżda qed tiġi restawrata din is-sena stess mill-gvern u x-xogħol hu fi stadju avvanzat ħafna. Il-laqam ta' din il-kappella ġej mill-fatt li, fl-imgħoddi, wara li kienu jżuru s-seba' Santa Marijiet, il-pellegrini kienu jispiċċaw il-mixja tagħhom f'din il-kappella u kienu jingħataw qarquċa ta' majjal mixwi biex jitrejqu.

Il-kappella ta' Santa Marija tal-Blat fl-1575 ukoll kienet nieqsa minn kollox. Ċertu Nikola Camilleri kellu xi artijiet li mid-dħul tagħhom kienet tiġi ċelebrata l-festa u tingħata l-karità lil erba' foqra mir-raħal. Dusina ordna li jsiru t-tiswijiet neċessarji iżda fl-1601 il-kappella kienet fi stat ħażin ħafna meta l-prokuratur kien Agostino Galdes. Fl-1634, Paoluccio Galdes ħalla renta għal din il-kappella u reġgħet inbniet mill-gdid għaxar snin wara. Quddiemha, fis-seklu dsatax, ittellgħet statwa sabiħa ta' Santa Marija li fl-1885 ġiet mogħnija b'40 jum indulgenza għal min jgħid Salve Regina quddiemha. Hi wżata regolarment u tinsab fi stat tajjeb ħafna. Isimha, jew il-laqam, ġej mill-fat li l-lokal, li hu merfugħ ftit fl-għoli mill-ġenb ta' Wied is-Sewda (u fl-antik il-wied kien ħafna aktar fond) hu magħruf bħal Fuq Tal-Blat.

• Niċeċ fit-Toroq

Ħal Qormi hu magħruf ħafna għan-niċeċ li huma mxerrdin mat-toroq tiegħu, madwar 230 waħda. Kważi nofshom huma niċeċ tal-Madonna taħt id-diversi titoli tagħha u dan hu sinjal ieħor tal-firxa tal-kult Marjan f'dan ir-raħal bejn l-aħħar snin tas-seklu tmintax u l-bidu tas-seklu għoxrin. B'kollox hemm tmien niċeċ dedikati lil Marija Assunta li nsibuhom f'dawn it-toroq: Triq San Bastjan, Triq Santa Marija, Sqaq fi Triq il-Vitorja, Triq Dun Ġużepp Vella, Triq Pinto, Triq San Rafel, Pjazza San Franġisk u Triq San Franġisk.

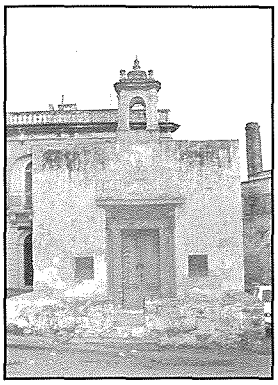
Il-Kappella ta' Santa Marija ta' Qrejqċa. (Ritratt: John Frendo)

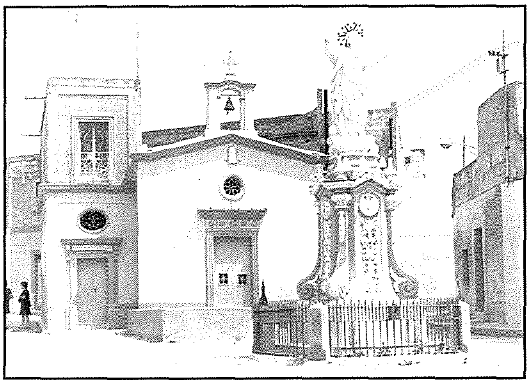
Il-Kappella ta' Santa Marija tal-Blat bl-istatwa ta' l-Assunta quddiemha. (Ritratt: John Frendo)

Pittura tal-Madonna mtellgħa s-Sema, xogħol tas-seklu 18 fil-Mużew Parrokkjali tal-Knisja Parrokkjali ta' San Ġorġ. (Ritratt: John Frendo)

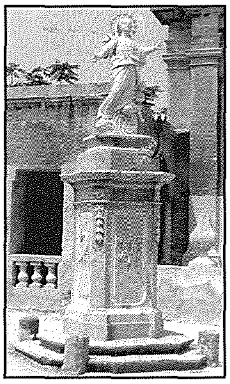
L-istatwa ta' Santa Marija quddiem il-Knisja tal-Madonna tal-Ħlas. (Ritratt: John Frendo)